

Csilla Zichler

Een psychologische benadering van EMOTIE-factoren

0. Inleiding

0.1 Doelstelling

Ik stel me in deze uiteenzetting de taak, de meest gangbare emotietheorieën op het gebied van de psychologie in studie te nemen en daaruit eventuele conclusies te trekken betreffende de inrichting van mijn linguïstische onderzoek. De studie is dus als een poging bedoeld tot een interdisciplinaire benadering van mijn te onderzoeken linguïstische onderwerp met name de metaforische conceptualisatie van EMOTIE-metaforen vanuit cognitief-semantisch aspect.

De directe aanleiding tot dit onderzoeksobject gaven mij linguïstische studies omtrent emotie uitdrukkende (vaste) verbindingen, zoals de analyses van de Nederlandse concepten *ANGST*¹ en *MOED* door Klimaszewska (1990), *WOEDE* door Verstraten (1992), het Duitse concept *ANGST* door Dobrovol'skij (1995), verder de onderzoekingen van het Engels door Lakoff/Johnson (1980) en Kövecses (1986, 1990). Op basis van het bestuderen van deze verhandelingen en mijn eigen vooronderzoek naar de metaforen van het Nederlandse en Duitse concepten *VREUGDE/FREUDE* ben ik benieuwd geraakt in de psychologische emotietheorieën (die tot mijn weten uit linguïstisch perspectief nog niet werden behandeld), ik vermoed namelijk dat zij in hoge mate kunnen bijdragen tot het betere begrip van de metaforische conceptualisatie van emoties. Onderhavige uiteenzetting is natuurlijk slechts een momentopname van mijn tot nu verrichte werk op dit gebied, dus een eerste poging tot de psychologische benadering.

0.2 Verantwoording van de psychologische benadering van een linguïstisch onderwerp

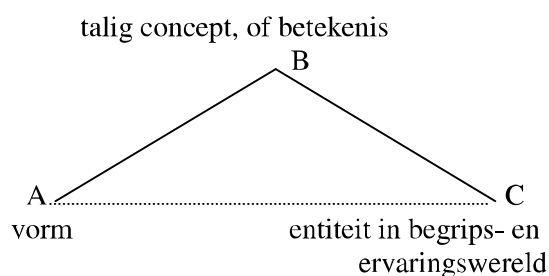
Mijn onderzoeksobject bevindt zich op het overlappingsgebied van taalwetenschap en psychologie, gezien het feit dat bij het onderzoek de cognitieve semantiek centraal zal staan. In de cognitieve wetenschappen wordt de mens als een complex informatieverwerkend systeem opgevat, een soort natuurlijke computer, waarvan verschillende gedeelten voor diverse taken verantwoordelijk zijn maar steeds met elkaar in verbinding staan. Laten we de basisbeginsels van de cognitieve semantiek en de semiotische driehoek - de uitgebreide taaltekenopvatting die aan de cognitieve semantiek ten grondslag ligt - kort in de herinnering roepen om de bijdrage van de psychologische inzichten te kunnen belichten. Resumerend wordt hier Moerdijk (1989:128) aangehaald, hij beschrijft de essentiële kenmerken van de cognitieve semantiek als volgt.

"Men beschouwt de organisatie van de talige kennis als een onderdeel van de ruimere organisatie van onze kennis algemeen. (...) De betekenis van het woord wordt niet meer geacht te bestaan uit een set van noodzakelijke en voldoende, zuiver-semanticke kenmerken, duidelijk te begrenzen. Betekenis wordt gezien als een conceptuele categorie, met een flexibele, prototypische structuur en vage grenzen. Ook daarbinnen wordt uiteraard de scheiding tussen semanticke en encyclopedische kenmerken opgeheven. Het taalgebruik, waarnaar men zich wendt, berust evenzeer op wereldkennis van de taalgebruiker als op zijn semanticke kennis, (...)." (mijn onderstreping)

Bij onze „algemene/encyclopedische of wereldkennis” horen natuurlijk in meer of mindere mate ook informaties over de psychologische processen, in dit geval in verband met de emoties. Ik ben er uiteraard van bewust dat niet iedereen over dezelfde informaties kan beschikken maar dit feit heeft niet als gevolg dat men willekeurig mag bepalen wat wel en niet bij de „algemene/encyclopedische of wereldkennis” hoort. Daarom wordt hier als uitgangspunt een wetenschappelijke beschrijving gekozen. Een andere argumentatie met dezelfde resultaat: in het vervolgonderzoek wordt getracht om de talige conceptualisatie (B) van (C) (zie figuur 1.) „een entiteit in begrips- en ervaringswereld” te beschrijven. (A) en (B) bevatten talige informaties, het object (C) wordt niet door de taalwetenschap maar in dit speciaal geval door de psychologie (en

fysiologie) bestudeerd en beschreven. Om een evenwichtig beeld van de semiotische driehoek te krijgen zal dus ook aandacht worden geschonken aan de psychologische inzichten.

Figuur 1. De semiotische driehoek

0.3 Overzicht van de opbouw

Deze studie bestaat uit drie hoofdstukken. In het begin van elk hoofdstuk wordt kort de inhoud aangegeven, daarom zal ik hier slechts een eerste algemene indruk geven over deze uiteenzetting.

In het eerste hoofdstuk zal allereerst getracht worden een beknopte schets te geven van de hoofdlijnen en essentiële kenmerken van de gebruikelijkste psychologische emotietheorieën. Hoofdstuk twee is gewijd aan de gevolgtrekkingen: er volgt een opsomming van de psychologische inzichten in verband met emoties die vruchtbaar kunnen zijn voor het in te richten linguïstisch onderzoek. De verhandeling wordt in het laatste hoofdstuk afgesloten met een samenvatting van de conclusies alsmede de aanstipping van de nieuwe onderzoeksvragen en taken die tijdens de uiteenzetting met dit onderwerp zijn gerezen.

1. Emotietheorieën in de psychologie

1.0 Inleiding

Gezien het feit dat in het kader van deze uiteenzetting de nadruk wordt gelegd op de empirische wetenschap psychologie, worden de emotietheorieën van de filosofen Aristoteles² en Renee Descartes³ buiten beschouwing gelaten, hoewel ze al stappen in de richting psychologie

deden. We vertrekken van het begin van de psychologie als een zelfstandige academische discipline.

In paragraaf 1.1 zal worden ingegaan op de problematiek rond de psychologische definitie van de term 'emotie'. Aansluitend zullen in paragraaf 1.2 de verschillende emotietheorieën worden geclassificeerd en geschetst: in 1.2.1 wordt ingegaan op de zogenaamde fysiologische (periferie respectievelijk centrale), in 1.2.2 op de cognitieve opvattingen.

Tot slot zal hier een laatste voorbereidende opmerking worden vermeld. Er zal hier rekening mee worden gehouden dat deze studie hoofdzakelijk aan neerlandici wordt gericht en ik zelf ook geen psycholoog ben. Daarom zullen in dit kader slechts de termen worden ingevoerd en gehanteerd die voor de introductie van de theorieën nodig blijken.

Het begrip 'emotie'

„How is to define a feeling? It is something special and indefinable.”
(Wittgenstein)

„Mindenki tudja, mi az érzelem, amíg meg nem kell határozni.”
(Fehr/Russell)

De psychologie kampt met een even complex probleem als de taalwetenschap wat betreft de term 'woord': alle mensen weten wat woorden/emoties zijn, maar de wetenschappers zijn er nog lang niet over eens hoe 'emotie' zou kunnen worden gedefinieerd.⁴ Van Vliet (2000) ziet de situatie als volgt: „Vaak wordt een hoofdstuk of paragraaf over emoties in een psychologieboek dan ook begonnen met de opmerking dat er binnen de psychologie geen term is die zo slecht is gedefinieerd en toch zo veel wordt gebruikt.” Er werden zelfs voorstellen geformuleerd om het begrip 'emotie' helemaal te verwerpen (b.v. Duffy⁵).

Emotietheorieën uit verschillende psychologische invalshoeken

De complexiteit van het onderzoeksobject 'emoties' en de verschillende perspectieven binnen de psychologie brachten de meest uiteenlopende theorieën naar voren. Om de overzicht te behouden zal hier ten eerste een korte samenvatting en categorisering van de verschillende opvattingen staan.

Volgens Van Vliet (2000:13) is de meest gebruikelijke indeling: perifeer, centraal en cognitief. Deze theorieën kunnen op basis van de

belangrijk geachte aspecten van emoties worden ingedeeld in één-factor en meer-factor theorieën. De zogenaamde één-factor theorieën funderen op zuiver fysiologische aspecten⁶: in de centrale emotietheorie staan de hersensprocessen, in de perifere theorie de lichamelijke veranderingen centraal. In de cognitieve theorieën valt het accent op de laatstgenoemde lichamelijke verandering aangevuld met een tweede (twee-factor theorie) of derde (drie-factor theorie) „cognitief” aspect.

De resterende opvattingen over 'emotie' kunnen aan de hand van de verschillende psychologische stromingen worden getypeerd (bv. behavioristisch, psychoanalytisch, fenomenologisch etc.) waarop in het kader van deze verhandeling niet gedetailleerder kan worden ingegaan.

Tabel 1. Emotietheorieën I.

theorie	één-factor/fysiologische theorieën	
	perifere emotietheorieën	centrale emotietheorieën
vertegenwoordiger	bv. James- Lange	bv. Wundt, Cannon-Bard

theorie	Meer-factor/cognitieve theorieën	
	twee-factor/affectieve emotietheorie	drie-factor emotietheorie
vertegenwoordiger	bv. Schachter Mandler	bv. Sartre Lazarus

1.2.1 De fysiologische emotietheorieën

1.2.1.1 De perifere emotietheorieën

De perifere emotietheorieën stellen dat emoties terugkoppelingen zijn van lichamelijke gewaarwordingen, de emotie wordt veroorzaakt door perifere⁷ veranderingen.

De eerste voorstaander van deze theorie was de Amerikaan William James (1842-1910). Hij was overigens de eerste die een wetenschappelijk noemenswaardige emotietheorie heeft uitgewerkt.⁸ Zijn theorie over emoties staat haaks op de alledaagse opvatting. Hij stelt namelijk dat we bv. verdrietig zijn doordat we huilen. Volgens James zijn de emoties niet de oorzaak maar het gevolg van lichamelijke veranderingen. „My thesis (...) is that the bodily changes follow directly the PERCEPTION of the exciting fact, and that our feeling of the same changes as they occur IS the emotion.” Deze stelling werd met een aantal argumenten ondersteund. (Van Vliet 2000:7)⁹

Een argument uit het alledaagse leven. Iedereen heeft misschien al zulke situaties beleefd: men struikelt of valt bijna van de trap maar weet nog net overeind te blijven. Pas na het pakken van de helling of de arm van de dichtbij staande persoon voelt men de schrik. James beschrijft een andere vergelijkbare situatie: we trekken onze hand eerst snel terug als we iets heets aanraken, daarna voelen we pas pijn.

James stelt voor een sterke emotie in de herinnering te roepen en dan alle lichamelijke aspecten, die met de emotie in kwestie samenhangen (zoals zweten, harttrilling etc.) weg te denken. „James stelt dat als we hierin slagen er niets over zal zijn: we hebben de emotie geheel „weggedacht”.” (Van Vliet 2000:7) Met dit gedachte-experiment ziet James zijn emotietheorie en de prioriteit van de fysiologische verschijnselen bewezen, hij betoogt namelijk dat er geen emoties zonder lichamelijke veranderingen bestaan.

James stelt dat de verschillende situaties ook tot verschillende fysiologische veranderingen leiden waaruit dan weer bepaalde emoties voortvloeien. Hij veronderstelt dus dat de emoties beschikken over verschillende fysiologische patronen.

1.2.1.2 De centrale emotietheorieën

De eerstvolgende psychologische emotietheorie na James heeft de

Amerikaanse fysioloog Walter Cannon (1870-1945) voorgesteld. Hij publiceerde in 1915 zijn werk *Bodily changes in pain, fear and rage* waarin Cannon de theorie van James bekritiseert. Bij de ontwikkeling van zijn emotietheorie maakt Cannon gebruik van de neurofysiologische onderzoeksresultaten die verzameld werden door Bard – daarom wordt deze theorie meestal genoemd als de 'Cannon-Bard theorie van de emotie'. De andere benaming 'thalamus-theorie' duidt op de hersenen die in het kader van deze opvatting een doorslaggevende rol heeft. De Cannon-Bard theorie uit op een aantal stellingen van de James-Lange theorie kritiek door drie tegenargumenten aan te voeren.

Cannon draagt met verwijzing naar het nieuwe fysiologische materiaal bewijzen aan dat de lichamelijke veranderingen niet tot emoties kunnen leiden. Hij stelt dat de kunstmatige prikkeling van perifere organen niet tot emoties leiden. Als men adrenaline bij proefpersonen inspuit worden ze lichamenlijk wel actiever maar beleven geen 'echte' emoties. Hij acht ook bewezen dat bij de verbreking van de verbinding tussen de perifere (inwendige) organen en het centrale zenuwstelsel in het emotioneel gedrag geen veranderingen optreden.

Cannon ontkent in tegenstelling tot James dat iedere emotie beschikt over een specifiek patroon van lichamelijke veranderingen. De perifere organen zijn volgens hem weinig gevoelig en veel te traag voor de onderscheiding die de James-Lange theorie impliceert in verband met de fysiologische patronen.

De Cannon-Bard theorie wordt door van Vliet (2000:12) als volgt beschreven:

- 1) verschillende emoties zijn niet gerelateerd aan verschillende activatiepatronen maar alle emoties hebben eenzelfde activatiepatroon, en
- 2) emoties worden niet 'perifeer' opgestart maar 'centraal' namelijk door veranderingen in subcorticale hersenstructuren, en wel specifiek de thalamus.

Hoewel later de uitgeoefende kritiek van Cannon op de James-Lange theorie niet helemaal terecht bleek, en Cannon's eigen theorie ook veelal werd bekritiseerd - ze kon uiteindelijk ook de vraag niet beantwoorden wat emoties zijn - hebben ze de weg bereid tot het verder onderzoek naar emoties.

1.2.1.3 Onderzoekingen naar de fysiologische basis van emoties

Uit de voorafgaande paragrafen blijkt dat in de „kinderjaren” van de emotietheorieën de fysiologische aspecten van de emoties volop in de schijnwerpers van de psychologen stonden. Laten we nu even kijken naar wat er in het lichaam gebeurt. Emoties activeren het vegetatieve (autonome/onwillekeurige) zenuwstelsel¹⁰ dat uit een sympathisch en parasympathisch gedeelte bestaat met grofweg tegengestelde functies: stimulerend respectievelijk remmend. De meerderheid van de fysiologische veranderingen wordt veroorzaakt door het sympathisch gedeelte. Bij een alarm (dus vooral woede en angst) treden volgende lichamelijke manifestaties op om het lichaam voor te bereiden voor een noodreactie. (Atkinson 1997:310)

- De bloeddruk en het hartritme stijgen.
- De ademhaling wordt sneller.
- De pupillen verwijden.
- Het zweten neemt toe, terwijl de speekselproductie afneemt
- De bloedsuikerspiegel stijgt om meer energie ter beschikking te kunnen stellen.
- Het bloed stolt bij de wonden sneller.
- De bewegingen in het spijsverteringssysteem worden trager. De bloed stroomt uit de maag en darmen naar de hersenen en skeletspieren.
- Men krijgt kippenvel.
- Als de emotie weer verdwenen is, herstelt het parasympathische gedeelte de normale toestand van het lichaam.

De emotietheorie van James heeft – zoals al aangeduid - later een grote invloed uitgeoefend op de verdere onderzoekingen naar de hoedanigheid van emoties. In de hedendaagse discussies over emoties staan altijd ook nog vragen centraal waarover zich als eerste James heeft gebogen: 1. Beschikken alle emoties over een eigen fysiologisch patroon? 2. Veroorzaken gezichtsexpressies emoties of zijn ze een uiting van emoties?

Ekman/Levenson/Friesen (1983) pakten de kwestie omtrent het eigen fysiologisch patroon van de emoties op om de stellingen van de James-Lange theorie, Ax en Funkenstein¹¹ uit de jaren vijftig met moderne

methoden te verifiëren. De onderzoeksteam onderzocht zes verschillende emoties: woede, angst, verdriet, vreugde, verbazing en walging. Aan de hand van medische metingen van de veranderende hartritme, lichaamstemperatuur (temperatuur van de huid aan de vingers) en andere fysiologische aspecten betogen ze het volgende: „The automatic activity produced distinguished not only between positive and negative emotions, but also among negative emotions.” (Ekman/Levenson/Friesen 1983:1208) Uit de metingen kan worden geconcludeerd dat die zes emoties beschikken over verschillende fysiologische patronen (zie diagram 1 en 2). Later hebben Levenson, Ekman, Heider en Friesen uitgewezen dat deze activatiepatronen universeel zijn.¹²

Diagram 1. Verandering hartritme¹³

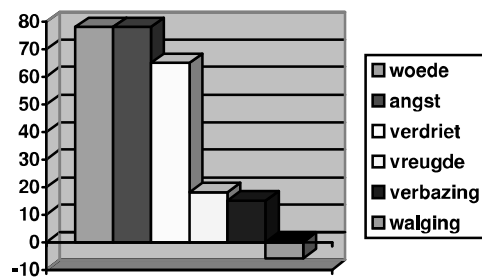
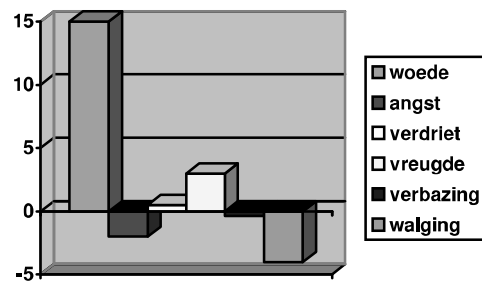

Diagram 2. Verandering huidtemperatuur¹⁴

De boven beschreven uitslagen van de door Ekman en zijn medewerkers ingerichte onderzoeken zijn onbetwist van groot belang. Ze kunnen volgens veel wetenschappers echter niet als duidelijk bewijs

voor de James-Lange theorie worden aangezien en het is ook onwaarschijnlijk dat we op basis van de verschillen tussen de fysiologische patronen de emoties identificeren. Volgende feiten relativeren dus de bevindingen.

Er werd maar naar zes „basisemoties” onderzoek gedaan. Ingeval van meer „ingewikkelde” emoties (zoals tevredenheid, trots) zullen we waarschijnlijk tot minder significante uitslagen komen (ze zijn toch een speciaal geval van vreugde), daarom is het volgende punt doorslaggevend.. (? uitslaggevend bestaat niet denk ik)

De vooronderstelling kon nog niet worden gefalsificeerd dat de arousal¹⁵ veel te traag is om de emoties te kunnen onderscheiden. (Atkinson 1997:315)

Voorts geldt nog altijd de stelling dat de kunstmatige prikkeling niet tot echte emoties leidt.

Om die redenen denken veel psychologen dat bij de onderscheiding van de verschillende emoties naast de arousal ook een verdere component, namelijk de cognitieve interpretatie een belangrijke rol speelt.

1.2.2 De cognitieve emotietheorieën

De eerste cognitieve emotietheorieën sluiten aan bij de perifere theorie, zij vullen de terugkoppeling van lichamelijke reacties aan met de cognities die de reacties interpreteren: men merkt lichamelijke beroering, dit wordt toegeschreven aan een bangmakende gebeurtenis een daardoor wordt men bang. Naast *arousal* speelt dus in deze theorieën een tweede factor, de cognitie een belangrijke rol. Representanten van deze invalshoek zijn onder anderen Mandler, Arnold en Lazarus. Een andere prominente vertegenwoordiger van de cognitieve emotietheorie, Frijda ontkent dat de arousal een noodzakelijke voorwaarde is voor emoties. Hij stelt de puur cognitieve aspecten centraal. Van Vliet (2000:24) vat het model van Frijda als volgt samen.

“(...) nadat de informatie is gecodeerd (analyse) volgt de taxatie of die informatie relevant is voor de persoon (vergelijking) en wat die persoon er wel of niet mee kan doen (diagnose). Het resultaat hiervan is het appel van de situatie. Op grond van dit appel wordt `berekend' hoe urgent, moeilijk of ernstig de situatie is (evaluatie). Vervolgens wordt er verandering in actiebereidheid gegenereerd (gedragsplanning) wat eventueel leidt tot fysiologische veranderingen en/of

gedragsveranderingen.”

Frijda betracht emoties als processen waar de uitgangssituatie aan de hand van "beslissingsregels" wordt geanalyseerd. Vanaf de jaren tachtig zijn een aantal psychologen bezig met experimenteel onderzoek naar de cognitieve processen omtrent emoties (Scheer, Roseman, Smith en Ellsworth). Terugkerende vragen tijdens de onderzoeken zijn of de cognities („beslissingsregels”) de emotionele respons wel of niet bepalen. Met betrekking tot deze kwestie is er ondertussen wel een consensus: de cognities determineren de emotionele beleving. In andere vragen – wat betreft bv. de verschillende „beslissingsregels” - wordt de discussie nog echter verder gevoerd.

2. EMOTIE-metaforen uit psychologisch perspectief

2.0 Inleiding

De eerste, basale conclusie die als uitgangspunt voor iedere andere gevolgtrekking moet worden vastgelegd is dat op het gebied van de psychologie nog geen emotietheorie bestaat die algemeen wordt aanvaard. Deze op het eerste gezicht weinig vreugdevolle toestand mag ons echter niet ontmoedigen. Tijdens de psychologische pogingen tot de beschrijving van emoties zagen er verschillende aspecten de daglicht die wel impulsgevend zijn voor een linguïstisch ingericht onderzoek.

Na de bovenstaande schets van de psychologische emotietheorieën zullen in dit hoofdstuk de psychologische aspecten weer worden opgepakt die vruchtbaar kunnen zijn voor het cognitief-semantisch gebaseerde onderzoek naar EMOTIE-metaforen. De potentiële onderzoeksrichtingen worden met VREUGDE/FREUDE-, VERDRIET/TRAURIGKEIT-metaforen geïllustreerd. Om die reden zal ten eerste de hypothese worden aangestipt die in een vooronderzoek werd geformuleerd. Vervolgens worden vragen behandeld die tijdens de nadere uiteenzetting met de psychologische emotietheorieën mijn aandacht hebben getrokken.

2.1 Hypothesen van het VREUGDE-onderzoek

Op basis van de werkresultaten van mijn vooronderzoeken naar VREUGDE stel ik de volgende werkhypothese op die in het vervolgonderzoek zal worden geverifieerd, gefalsifieerd of

gemodificeerd: in de metaforen rond de EMOTIE-concepten wordt vaak teruggegrepen op de fysiologische manifestatie van emoties, voornamelijk als er sprake is van een metaforisch beeld dat niet alleen maar typerend is voor de emotie in kwestie (bv. VREUGDE) maar ook op andere emoties algemeen slaat.¹⁶ Om de werkhypothese op de proef te stellen zullen naast VREUGDE en VERDRIET ook andere EMOTIE-concepten uit dit perspectief worden bestudeerd. Met dit onderwerp zijn een aantal subsidiaire thema's verweven.

2.1.1 Fysiologie in de taal

Het zou interessant zijn de in de metaforen geconceptualiseerde fysiologische gewaarwordingen te analyseren. (Bv. EMOTIE IS SNELLERE HARTKLOPPING (zijn hart springt op van vreugde, zijn hart schiet uit de kom van blijdschap) en EMOTIE IS WAANZIN (buiten zinnen zijn van vreugde)). In verband met deze conceptuele metaforen kunnen de volgende vragen worden gesteld: Welke fysiologische symptomen worden onder woorden gebracht? Waarom juist deze? Verschillen achter de conceptuele metaforen zoals HET HART IS DE ZETEL VAN GEVOELENS (bv. blijdschap vult zijn hart, zijn hart zwelt van vreugde) of OGEN ZIJN CONTAINERS VOOR EMOTIES (bv. zijn ogen fonkelen van wraak/woede/verlangen) ook fysiologische manifestaties?

Met deze vragen zijn we aangekomen bij een centrale stelling van Lakoff/Johnson (1980:19). "In actuality we feel that no metaphor can ever be comprehended or even adequately represented independently of its experiential basis." Lakoff en Johnson beweren dat voor de mens zijn eigen lichaam de meest basale en doorslaggevende ervaring is. Daar vloeit een andere vraag uit voort: beschikken de „abstractere” conceptuele metaforen – die dus niet direct verwijzen naar een fysiologische verandering - (b.v. VREUGDE IS BOVEN¹⁷, VREUGDE IS LICHT¹⁸) ook over een vergelijkbare ervaringsgrond?

Een andere boeiende vraag is of de theorie over de eigene fysiologische patronen van emoties (zie 1.2.1) door de metaforische conceptualisatie wel of niet kan worden ondersteund.

2.1.2 Cognitie in de taal

In de vorige paragrafen werden fysiologische aspecten behandeld die in

de fysiologische emotietheorieën een hoofdrol spelen. Uit een andere invalshoek zullen de metaforen ook worden geanalyseerd. In hoeverre zijn de door deze richting belangrijk geachte aspecten (situationele stimuli en appraisal, diagnose, evaluatie, gedragsplanning) in de talige conceptualisatie gerepresenteerd?

Tijdens mijn vooronderzoek naar VREUGDE en FREUDE kon ik vaststellen dat er metaforen bestaan die vreugde "puur" en die speciale gevallen van VREUGDE/FREUDE uitdrukken. Deze metaforen kunnen naast VREUGDE/FREUDE ook nog worden gerelateerd aan andere concepten (zoals OPLUCHTING, LEEDVERMAAK, OPTIMISME/ZORGeloosheid/NAIVITEIT en GEHEIME HALTUNG, VERSPOTTEN)¹⁹. Ik wil in dit verband graag de vraag nagaan of de „extra informaties” die de vreugde nader specialiseren verwijzen naar de talige conceptualisatie van enkele elementen van het cognitieve proces.

3. Conclusie

Tot besluit wordt samenvattend nog een keer de in de doelstelling gestelde vraag opgepakt. Met deze uiteenzetting beoogde ik de eerste stap te zetten tot de psychologische benadering van mijn linguïstische onderwerp. Aan de hand van de eerste kennismaking met de meest gangbare emotietheorieën heb ik impulsen gekregen tot mijn verdere onderzoekingen. Mijn werk wordt door het "fragmentarische" psychologische beeld over emoties niet belemmerd. De bedoeling was hier immers niet de bestaande emotietheorieën kritisch te beschouwen en een zelfstandige theorie uit te werken maar de frequentste aspecten van emoties – waarmee zich de psychologen bezighouden – te vinden en daarvan uit taalkundig perspectief te profiteren.

Ik hoop dat de net genoemde onderzoeksideeën nog met een aantal andere mogelijkheden kunnen worden aangevuld.²⁰ Tijdens de verzameling en analyse van de metaforen ben ik hopelijk met deze psychologische achtergrondinformaties beter voorbereid en gevoelig gemaakt voor nog niet erkende samenhangen.

Noten

- ¹ Met de hoofdletters wordt de traditionele notatie van concepten gevolgd.
- ² In *De Anima* stelt hij „dat het oordeel of iets goed of slecht is, gepaard gaat met emoties (...)” Van Vliet (2000:8) noemt het de eerste „cognitieve theorie”.
- ³ Volgens Descartes zijn emoties veranderingen in de *spiritus amicus* „teweegebracht door een 'indruk' van een object op de pijnappelklier.” (Van Vliet 2000:8)
- ⁴ Zie hiervoor ook Oatley/Jenkins (2001).
- ⁵ "I am aware of no evidence for the existence of a special condition called 'emotion' which follows different principles of action from other conditions of the organism. I can therefore see no reason for a psychological study of 'emotion' as such. Emotion has no distinguishing characteristics. It represents merely an extreme manifestation of characteristics found in some degree in all responses." (Ontleend aan Van Vliet 2000:14) De namen die nog in deze context moeten genoemd worden zijn o.a. Skinner, Fantino en Stein&Rosen.
- ⁶ Om die reden noem ik de één-factor theorieën fysiologische theorieën. (Zie hiervoor tabel 1.)
- ⁷ Daar de veranderingen niet in de hersenen optreden wordt deze opvatting getypeerd als een perifere theorie.
- ⁸ De emotietheorie van James wordt heel vaak James-Lange theorie genoemd, omdat de Deense fysioloog Carl Lange in 1885 onafhankelijk van James een vergelijkbare opvatting naar voren heeft gebracht.
- ⁹ Ontleend aan Van Vliet (2000:16).
- ¹⁰ Het autonome zenuwstelsel maakt deel uit van het perifere zenuwstelsel en regelt de spijsvertering, de bloedsomloop, de ademhaling, de stofwisseling en bepaalde klieren.
- ¹¹ Zie verder hiervoor Atkinson (1997:314) en Ekman/Levenson/Friesen (1983:1208).
- ¹² Zie Atkinson (1997:315).
- ¹³ Ontleend aan (Ekman/Levenson/Friesen 1983:1208), verandering hartritme/min. in 10^{-1} .
- ¹⁴ Ontleend aan (Ekman/Levenson/Friesen 1983:1208), graden in 10^{-1} .
- ¹⁵ Wat vereenvoudigd: fysiologische veranderingen. Zie verder Atkinson (1997).
- ¹⁶ De verbinding *vervuld zijn van ...* kan gerelateerd worden aan 'vreugde' maar ook aan o.a. 'liefde', 'haat', 'zorg', 'verlangen', 'trots', 'wraaklust', 'angst', 'walging', 'gelukzaligheid', 'hoop' en 'waanhoop'.
- ¹⁷ Bijvoorbeeld *een gat in de lucht springen, Kop op!, springen van blijdschap, in de wolken zijn*.
- ¹⁸ Bv. *ergens wat zon brengen, het zonnetje in huis zijn, geluk uitstralen*.
- ¹⁹ Bv. *in zijn vuistje lachen* (Het tonen van de emotie wordt nader bepaald –niet openlijk getoonde triomfantelijke houding– en de mogelijke grond –de leed van een andere persoon– van de vreugde aangetoond.) , *dat is een pak van mijn hart, alles door een roze bril zien, sich eins lachen, sich die Hände reiben, jdm. wird leicht ums Herz* etc.
- ²⁰ Ik hoop naast het verband tussen de cognitieve semantiek en psychologische

inzichten ook andere samenhangen (b.v. taalverwerving, taalverwerking etc.) met behulp van de interdisciplinaire benadering te kunnen ontdekken en uit te diepen.

Bibliografie

- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J.: *Pszichológia*. Osiris, Budapest, 1997.
- Dobrovolskij, D.: *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik*. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome. Tübingen, 1995.
- Dirven, R., Verspoor, M. (red.): *Cognitieve inleiding tot taal en taalwetenschap*. Leuven, 2001.
- Ekman, P., Levenson, R.W., Friesen, W.V.: Automatic Nervous System Activity Distinguishes Among Emotions. In: *Science* 221 pp. 1208-1210, 1983.
- Van Vliet, H.: *Emoties. Een werkboek*. Plan B Publishers, 2000.
- Kövecses, Z.: Metaphors of anger, pride and love. A lexical approach to the structure of concepts. In: *Pragmatics & beyond*, VII:8, Amsterdam/Philadelphia, 1986.
- Kövecses, Z.: *Emotion concepts*. New York Inc., Berlin Heidelberg, 1990.
- Lakoff, G., Johnson, M.: *Metaphors we live by*. Chicago/London, 1980.
- Klimaszewska, Z.: *Verbale Phraseologie des Niederländischen*. Habilitationsschrift. 1990.
- Moerdijk, A.: Benaderingen van metonymie. In: *Forum der Letteren* jg. 30, nr 2, pp. 115-134. 1989.
- Oatley, K., Jenkins, J.: *Érzelmek*. Osiris. Budapest, 2001.
- Pléh, Cs.: *A lélektan története*. Osiris. Budapest, 2000.
- Russel, J.A.: In Defense of a Prototype Approach to Emotion Concepts. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 60, 37-47. 1991.
- Van Vliet, H.: *Emoties. Een werkboek*. Plan Publishers, 2000.
- Verstraten, L. Ph.: *Vaste verbindingen. Een lexicologische studie vanuit cognitief-semantisch perspectief naar fraseologismen in het Nederlands*. Proefschrift Leiden/Utrecht, 1992.